

Мартин В. О.,

старший викладач кафедри латинської та іноземних мов
Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького

НОМІНАТИВНЕ ПОЛЕ СУБКОНЦЕПТУ ΑΡΡΩΣΤΙΑ У ДАВНЬОГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню номінативного поля субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ у давньогрецькій мові: визначено його ядро, навколоядерну зону, ближню й дальню периферію, досліджено засоби вербалізації мікрополів навколоядерної зони субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ.

Ключові слова: концепт, субконцепт, номінативне поле, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, хвороба.

Представлена розвідка є спробою дослідити мовну репрезентацію концепту «ХВОРОБА» у давньогрецькій мові, оскільки цей концепт, утворюючи опозитивну пару із концептом «ЗДОРОВ'Я», відображає у свідомості давніх греків не тільки знання про стан людини, а й експлікує вияв цінності людини у суспільстві.

Концепт «ХВОРОБА» в давньогрецькій мові виступає як складно структурований «ментальний конструкт» [1, с. 123], який реалізується за допомогою субконцептів ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, кожен з яких характеризується певною специфікою. Давньогрецька мова послуговувалась декількома ключовими лексемами для номінації «ХВОРОБА», які виникли у різний час і дещо відрізняються за значенням: ΝΟΣΟΣ, ΑΡΡΩΣΤΙΑ, ΑΣΘΕΝΕΙΑ, що відображає особливості уявлень давніх греків про цей феномен. Саме тому вважаємо за доцільне розглядати інтегральну сему концепту «ХВОРОБА» крізь призму трьох однойменних субконцептів, оскільки саме останні забезпечують множинне варіативне позначення головного концепту [7, с. 35].

Мета цього дослідження полягає у виявленні та описі номінативного поля субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ у давньогрецькій мові.

Серед етапів дослідження концепту одним із першочергових є одержання найбільш повного списку мовних одиниць, за допомогою якого здійснюється його вербалізація, тобто структурування номінативного поля концепту, яке визначається як «сукупність мовних одиниць, що об'єктивують зміст концепту в певний період розвитку суспільства» [5, с. 47].

Номінативне поле відрізняється від усіх інших структурних угруповань лексики насамперед своїм комплексним характером, охоплюючи лексико-семантичне та лексико-фразеологічне поле, синонімічний ряд тощо. Разом з тим воно не являє собою структурного угруповання в системі мови, а є виявленою і впорядкованою сукупністю номінативних одиниць [4]. Складовою частиною поля є слово; значення слова визначається його місцем у лексико-семантичному полі [9, с. 149].

Номінативне поле концепту принципово неоднорідне, об'єднуючи як прямі номінації безпосередньо самого концепту, що утворює ядро номінативного поля, так і номінації окремих когнітивних ознак концепту, що розкривають зміст концепту й відношення до нього в різних комунікативних ситуаціях, утворюючи периферію номінативного поля [6, с. 66–67].

Згідно з З. Поповою та Й. Стерніним [5, с. 61] до номінативного поля концепту можуть входити: прямі номінації концепту (ключове слово – репрезентант концепту, яке обирається дослідником як ім'я концепту та ім'я номінативного поля, і його системні синоніми); похідні, переносні номінації концепту; спільнокореневі слова, одиниці різних частин мови, дериваційно пов'язані з основними лексичними засобами вербалізації концепту; симіляри; контекстуальні синоніми; okazionalні індивідуально-авторські номінації; стійкі поєднання слів, синонімічні ключовому слову; фразеосполучення, які включають ім'я концепту; паремії (прислів'я, приказки та афоризми); метафоричні номінації; стійкі порівняння з ключовим словом; вільні словосполучення, які номінують певні ознаки, що характеризують концепт; асоціативне поле, отримане в результаті експерименту зі словом-стимулом, що іменує концепт; суб'єктивні словесні дефініції, запропоновані учасниками експерименту як тлумачення запропонованого ім концепту; словникові тлумачення мовних одиниць, що об'єктивують концепт; словникові статті в енциклопедіях або довідниках (інформаційно-експлікативні тексти); тематичні тексти (наукові або науково-популярні, що розкривають зміст концепту); публіцистичні або художні тексти, які розкривають зміст концепту властивими їм засобами; сукупність текстів (за необхідності експлікації або обговорення змісту складних, абстрактних чи індивідуально-авторських концептів).

Ключове слово (лексична одиниця, яка найбільш повно номінує досліджуваний концепт) і його синоніми утворюють ядро номінативного поля. До його ядра услід за Л.М. Михайловою [4] будемо відносити лексеми, які відзначаються: а) високою частотністю вживання; б) найбільшою узагальненістю за своєю семантикою у прямому значенні; в) стилістичною та експресивною нейтральністю.

У структурі концептосфери є ядро (когнітивно-пропозиційна структура концепту), параядерна зона (інші лексичні репрезентації концепту, його синоніми тощо) і периферія (асоціативно-образні репрезентації). Ядро й параядерна зона переважно репрезентують універсальні й загальнонаціональні знання, а периферія – індивідуальні [3, с. 35].

Для визначення внутрішньої форми досліджуваного субконцепту необхідно звернутися до етимологічного, словотвірного та семантичного аналізу. Аналіз лексикографічного матеріалу, фрагментів оригінальних текстів, етимології та дериваційного поля цієї лексеми дав можливість зробити певні узагальнення.

В основі іменника ἡ ἀρρώστια лежить корінь *ρω-, представлений також у дієслові ῥώννυμι «зміцувати, робити сильним» та іменнику ἡ ῥώμη «сила, могутність», розширений заперечною часткою α- (alpha privativum). Авторитетні лексикографічні джерела дають змогу встановити лексико-семантичний діапазон цього іменника: «слабкість, хворобливість», «недуга, хвороба», «нездатність, відсутність схильності», «моральна

зіпсованість»; віддієслівний прикметник **ἄρρωστος**, похідний від **ῥώννυμι** [8, с. 981]: «слабий, хворобливий, кволий», «непридатний», «не схильний», «морально зіпсований»; прислівник **ἄρρωστος** «хворобливо».

З огляду на семантику іменника **ἡ ῥώμη**, домінантною у якій є сема «фізична сила, міць», основним значенням **ἄρρωστία** та його дериватів будемо вважати «відсутність фізичної сили, фізичну слабкість». Таким чином, субконцепт «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» є ментальною одиницею, яка відображає у свідомості давніх греків уявлення про «відсутність фізичної сили», «аномальний фізичний стан», «нездатність виконувати певні види діяльності». Інтегрованою семою субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ вважатимемо сему «відсутність фізичного здоров'я». Ядром номінативного поля цього субконцепту є іменник **ἡ ἄρρωστία** та вторинно утворений від нього **τὸ ἄρρωστίμα** «слабкість, хворобливість», «недуга, хвороба», «нездатність, відсутність схильності», «моральна зіпсованість, вада»; прикметники **ἄρρωστος, -ον** та **ἄρρωστίμων, -ον** «слабий, хворобливий, кволий», «непридатний», «не схильний», «морально зіпсований»; прислівник **ἄρρωστος** «хворобливо»; дієслово **ἄρρωστέω** «бути немічним, бути хворим».

У приядерній зоні субконцепту «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» можемо виділити чотири мікрополя, які близькі до інтегрованої семи: 1) «відсутність здоров'я, наявність хвороби»; 2) «відсутність фізичної сили, слабкість»; 3) «непридатність»; 4) «моральна зіпсованість».

Мікрополе «відсутність здоров'я» включає слова, утворені від основи **νοσ(ο)-**, які творять ядро субконцепту **ΝΟΣΟΣ**.

Мікрополе «відсутність фізичної сили» об'єднує лексеми з семантикою «безсилля, слабкість»: **ἀβληχρός, -όν** «слабий, безсилий, немічний», **ἀβοήθητος, -ον** «безпомічний», **ἀδρανής, -ές** «слабий, немічний», **ἡ ἀδυναμία (ἀδυνασία)** «безсилля, слабкість, неміч»: **ἡ τοῦ σώματος ἀδυναμία** (Xen.) «фізична слабкість»; **ἀδυνατέω** «втрачати сили, слабнути», **ἀδυνάτω** «безсило»: **ἀδυνάτως ἔχειν τῷ σώματι** (Plut.) «бути фізично слабим»; **ἄκις, -τος** «безсилий, немічний», **ἀμήχανος** «безсилий, безпорадний», **ἀκρατής, -ές** «немічний»: **τοῦ σώματος ἀκρατής γενέσθαι** (Plut.) «фізично знесилити»; **ἀκράτωρ, -ορος** «безсилий, немічний»; **ἀτονέω** «бути ослабленим; слабнути», **ἀφαιρός, -όν** «слабий, безсилий, немічний», **ἡ ἀφαιρότης** «слабкість, безсилля», **ἀφαιρός** «безсило, безпомічно», **ἐξασθενέω** «слабнути, втрачати силу», **ἡπεδανός, -όν** «слабий, немічний», **κατάπονος, -ον** «ослаблений, виснажений»; **μαλακίζομαι** «слабнути», **μαραίνω** «згасати, сохнути». З огляду на близькість семантики сюди також належать слова, які формують ядро субконцепту **ΑΣΘΕΝΕΙΑ**: **ἡ ἀσθένεια (τὸ ἀσθενές)** «безсилля, неміч, слабкість», **ἀσθενέω** «бути слабим, бути немічним», **ἀσθενικός, -όν** «слабосилий», **ἀσθενικώς** «слабо», **ἀσθενόω** «знесилювати, ослаблювати».

Мікрополе «непридатність» поєднує лексеми з семантикою «неможливість виконання певних функцій». Слід відзначити, що у своєму основному значенні ці лексеми входять також до мікрополя «відсутність фізичної сили», перебуваючи із ним у причинно-наслідковому зв'язку, оскільки відсутність (фізичної) сили має своїм наслідком неможливість здійснювати певну діяльність. Такими, зокрема, є лексеми **ἡ ἀδυνασία** «нездатність, неуміння»; **ἀδυνασία τινος** (Thuc.) «нездатність до чого-н.»; **ἀδύνατος, -ον** «нездатний, неумілий»: **ἀδύνατος εἰς τι** (Plat.) «нездатний до чого-н.»; **ἀδυνατέω** «не могли, бути не в стані»: **ἀδυνατέω ποιεῖν τι** (Xen.); **ἀμήχανος, -ον** «безпо-

мічний, нездатний»: **ἐγὼ σέο ἀμήχανος** (Hom.) «я не в змозі допомогти тобі»; **ἀχρεῖος, -ον** «непотрібний, непридатний»: **ἀχρεῖος τι ἄλλο ἔργον πράττειν** (Plat.) «непридатний для якоїсь іншої справи»; **ἀχρεῖός** «робити непридатним»; **ἡ ἀχρηστία** «непридатність»; **ἄθετος, -ον** «недоречний, непридатний»; **αἰσχρός, -ά, -όν** «непридатний», **ἄκαιρος, -ον** «недоречний, непридатний», **ἀτελής, -ές** «недовершений, непридатний, немічний», **ἐλλείπω** «залишати, нехтувати; бути непридатним, бути слабим» (два останні приклади свідчать про наявність зон перетину мікрополів).

Мікрополе «моральна зіпсованість» об'єднує лексеми з семантикою «невідповідності моральним засадам суспільства, розпущеності»: **τὸ αἴσχος** «ганьба, ганебний вчинок», **αἰσχρός, -ά, -όν** «ганебний», **ἡ ἀκάθαρσία** «зіпсованість, вада, розпущеність», **ἀκάθαρτος, -ον** «зіпсований, розпущений»: **ἀκάθαρτος ψυχή** (Plat.) «зіпсована душа»; **τὸ κακόν** «зло, лихо», **κακός, -ή, -όν** «поганий (у моральному сенсі), зіпсований»: **ὦ κάκιστε!** (Soph.) «о, негіднику!»; **ἡ φθορά** «розбещення».

Ближня периферія об'єднує слова, лексичне значення яких «фізична слабкість, безсилля, нездатність» не є головним, але умотивоване основним лексичним значенням (наприклад, **ἐκνευρίζω** «підрізати сухожилля» метафорично вживається у значення «ослаблювати»): **ἡ πόλις ἐκνευρίζεται** (Plut.) «місто зазнає занепаду»; **ἀκροσφαλής, -ές** «хиткий»: **ἀκροσφαλής πρὸς ὑγείαν** (Plat.) «слабого здоров'я»; **ἀλαπαδνός, -ή, -όν** «крихкий; слабкий, безсилий»; **ἀμβλύς, -εῖα, -ύ** «тупий; ослаблений»; **λύω** та похідні від нього **διαλύω, ἐκλύω** «розв'язувати, ослаблювати, виснажувати»: **διαλελυμένοι διὰ νόσον ἢ πόνον** (Arst.) «виснажені хворобою або важкою працею»; **ἐκλελυμένος τῷ σώματι** (Arst.) «фізично виснажений»; **ἡ ἐκλυσις** «звільнення; знемога, безсилля»; **ἐκτίκω** «плавити; ослаблювати»; **κωφός, -ή, -όν** «тупий; безсилий»: **κωφοὶ γέροντες** (Agrp.) «безсилі старці».

Дальня периферія об'єднує вербалізатори, які набувають у певному контексті значень «безсилля, непридатність, зіпсованість», проте ці семи не умотивовані основним лексичним значенням слова: **ἄεπτος, -ον** досл. «той, хто не може слідувати; слабкий»: **δρόσοι ἄεπτοι λεόντων** (Aesch.) «слабкі дитинчата левів»; **ἀπαγορεύω** «забороняти; слабнути»: **ἀπαγορεύω ὑπὸ πόνων** (Xen.) «слабнути від праці»; **δύσεργος, -όν** «трудний»: **δύσεργος τὸ σῶμα** (Plut.) «в'ялий тілом»; **διαχράομαι** «постійно користуватись; втомлюватись, виснажуватись»: **διαχράομαι σῶμα** (Plut.) «виснажувати тіло».

Аналіз лексикографічного матеріалу дав можливість зробити такі висновки: «ХВОРОБА» є одним з ключових концептів з високим ступенем деталізації і специфікації концептуального простору, а також частотністю мовних репрезентацій; доведено, що субконцепт «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» є ментальною одиницею, яка відображає у свідомості давніх греків уявлення про відсутність фізичної сили, аномальний фізичний стан, нездатність виконувати певні види діяльності. Інтегрованою семою субконцепту ΑΡΡΩΣΤΙΑ вважатимемо сему «відсутність фізичного здоров'я». Ядром номінативного поля субконцепту «ΑΡΡΩΣΤΙΑ» є іменник **ἄρρωστία** та вторинно утворений від нього **τὸ ἄρρωστίμα** «слабкість, хворобливість», «недуга, хвороба», «нездатність, відсутність схильності», «моральна зіпсованість, вада»; прикметники **ἄρρωστος** та **ἄρρωστίμων** «слабий, хворобливий, кволий», «непридатний», «не схильний», «морально зіпсований»; прислівник **ἄρρωστος** «хворобливо»; дієслово **ἄρρωστέω** «бути немічним, бути хворим».

У приядерній зоні названого субконцепту виділяються чотири мікрополя, близькі до інтегрованої семи: 1) «відсутність здоров'я, наявність хвороби»; 2) «відсутність фізичної сили, слабкість»; 3) «непридатність»; 4) «моральна зіпсованість».

Література:

1. Голованова Е.И. Введение в когнитивное терминоведение. Учебное пособие. М.: Флинта; Наука, 2011. – 224 с.
2. Дворецкий И.Х. Древнегреческо-русский словарь. Т. I-II. М.: Государственное издательство иностранных и национальных словарей, 1958. 1904 с.
3. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику: Учебное пособие. М.: Наука, 2007. 293 с.
4. Михайлова Л.М. Построение номинативного поля концепта «ГОВОРЕНИЕ» в современном английском языке. Гуманитарные и социальные науки. Педагогический институт Южного федерального университета, 2008. № 5. URL: https://hses-online.ru/2008/05/10_02_04/5_6.pdf
5. Попова З.Д. Семантико-когнитивный анализ языка. / З.Д. Попова, И.А. Стернин. Воронеж : Истоки, 2007. 252 с.
6. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика. / З.Д. Попова, И.А. Стернин. М. : АСТ, Восток-Запад, 2007. 314 с.
7. Поставалова І.В. Літературознавчий аналіз художнього твору: функціонування поняття «концепт» / І.В. Поставалова, Л.Ю. Зана. Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. Ч.ІІ. 2011. № 3 (214). С. 32–43.
8. Pierre Chantraine. Dictionnaire etymologique de la langue grecque. Klincksieck, 1984. P. 1000.
9. Weisgerber J. L. Die Bedeutungslehre – ein Irrweg der Sprachwissenschaft? Germanisch-Romanische Monatsschrift, 15, 1927. P. 161–183.

Мартын В. О. Номинативное поле субконцепта APPΩΣTIA в древнегреческом языке

Аннотация. Статья посвящена исследованию номинативного поля субконцепта APPΩΣTIA в древнегреческом языке: определено его ядро, околоядерную зону, ближнюю и дальнюю периферию, исследованы способы вербализации микрополей околоядерной зоны субконцепта APPΩΣTIA.

Ключевые слова: концепт, субконцепт, номинативное поле, APPΩΣTIA, болезнь.

Martyn V. The nominative field of subconcept APPΩΣTIA in ancient Greek language

Summary. The article has been devoted to the description of the nominative field of subconcept APPΩΣTIA in ancient Greek language. Core and core zone, close and distant periphery are defined. Ways of verbalization of core zone of microfields of subconcept APPΩΣTIA are analyzed.

Key words: concept, subconcept, nominative field, APPΩΣTIA, disease.